Digitized by the Internet Archive
in 2019 with funding from
Wellcome Library

https://archive.org/details/b30770488

13

DISSERTATIO MEDICA SOLENNIS

CRISIUM NATURAM ET EXPLICATIONEM RATIONALEM SISTENS,

QVAM

RECTORE MAGNIFICENTISSIMO,

SERENISSIMO PRINCIPE AC DOMINO,

DN. PHILIPPO WILHELMO,

PRINCIPE BORUSSIÆ, MARCHIONE BRANDENBURGICO,

SUB PRÆSIDIO

DN. FRIDERICI HOFFMANNI,

POTENTISSIMI REGIS BORUSS. CONSILIARII

ARCHIATRI ET PROFESSORIS P. O.

h. t. DECANI,

PATRONI AC PRÆCEPTORIS SVI ÆTERNVM DEVENERANDI,

PRO GRADU DOCTORALI

Die Januar. A. MDCCVI.

publico Eruditorum examini ſubmittit

JOHANNES PETRUS ARTOPOEUS,

ANCHOR. MOSELL.

HALÆ MAGDEB. Literis Chr. Henckelii, Acad. Typogr.

DISSERTATIO MEDICA SOLENNIS

CRISIUM ET DIERUM CRITICORUM NATURAM ET EXPLICATIONEM RATIONALEM SISTENS.

PROOEMIUM.

BEnigniſſimum & ſummum Numen duplici potiſſimum modo humanis mentibus ſeſe cognoſcendum ſiſtit, videlicet ut admirabilis ordo, & immenſus amor. Ordo conſpicitur maxime in toto ſyſtemate atque œconomia rerum viſibilium corporearum, ubi vel minimi corporis artificioſisſima mechanico-organica ſtructura ſapientiſſimi conditoris artificium ſive ordinem luculentiſſime, prædicat; amor vero ineffabilis in mentibus & ſpiritualibus creaturis potiſſimum ſe præſentat, ſique dicere apertius liceat, quod ſentimus, non preſſius Divini Numinis eſſentia detegi atque exprimi poteſt, quam ſi Deum definiamus per infinitum ordinem atque amorem: Igitur quicunque Deum imitari geſtit, in perfe-

ℌto ordine & amore ut hoc faciat, neceſſe eſt, omne enim quicquid boni nomen meretur in hæc duo ſeſe reſolvit principia. Optandum vero vehementer foret, ut phyſici & medici ineffabilem Dei artem atque ordinem, quo ſuas actiones corpora præſertim animantium inſtituunt, magis quam accidit, inquirerent atq; ſcrutarentur. Inter alia vero clariſſimum ordinis & mechaniſmi teſtimonium exhibet quod corporis noſtri humani notabiliores effectus, mutationes, actionesque ſtato ac certo tempore fiant. Tempus vero ſolennisſimum eſt numerus ſeptenarius. Certum eſt quod hoc numero corporis noſtri formatio, perfectio, conſervatio, incrementum decrementum, propagatio & deſtructio contineantur atq; abſoluantur. Illud ſaltem hoc loco non prætérire volumus, quod definito tempore morbus generetur, continuetur, certo quoq; tempore deſinat & homines interficiat. Conſtantiſſimæ enim obſervationis res eſt, quod natura in febrium ſolutione ordinario, ni laceſſita & impedita aliunde ſit, obſervare ſoleat ſtata ordinataque tempora & quidem ſemiſeptimum & ſeptimum diem. Prudentis itaque phyſici & medici eſt, ordinem illum mirabilem, quo Deus in natura agit & permagnos effectus præſtat, cognoſcere, inquirere, nullo modo vero ipſum intercipere atque turbare ſed potius imitari, cum ſapientia & ars divina longe præſtantior ſit omni humana. Verum enim vero deploranda hodierno tempore nonnullorum audacia eſt, qui non modo talia negligunt, ſed plane rejiciunt, nullam aliam ob cauſam, quam quod harum rerum rationem capere vel intelligere nequeant, cum tamen plura exiſtant, & vera ſint, quorum modum & rationem intellectus

hu-

humani imbecillitas aſſequi nequit. Omnium antiquiſſima eſt doctrina de diebus criticis infebribus illorumque exiſtentia ac potentia à primo & ſapientisſimo Medicinæ ſtatore ſtabilita & experientia per tot ſecula confirmata. Nihilominus de eorum exiſtentia & effectu dubitare hodierno tempore quidam non erubeſcunt, adeò ut doctrina de criſibus planè deſerta à medicis & conturbata adhuc videatur, nec quid per criſin intelligant; & quid veri vel falſi de his ſtatuendum amplius ſciant. Conſilium itaque noſtrum eſt, criſium exiſtentiam exantiquitatis venerandæ fontibus ſtabilire, illarumque naturam & efficaciam à falſis conceptibus & dubitationibus aſſerere, vindicare, & quantum poſſibile ex ſanioribus principiis earum naturam munire atque explicare. Benigniſſimum verò numen ex alto huic noſtro inſtituto benedicat!

§. I.

PRimus & qui omnium optime, ſcitu non minus utilia, quam neceſſaria de criſibus & diebus criticis eorumque effectu in febribus prodidit eſt ipſe *Hippocrates*, quem plures poſtea & inter hos ipſe Galenus ejusque aſſeclæ ſecuti, qui tantum abeſt, ut hanc doctrinam experimentis ac obſervationibus auxerint atque locupletaverint, ut potius in nonnullis eam pervertendo deturpaverint. Placet itaque ipſum fontem a quo utilia hæc in artem medicam promanarunt, ipſum videlicet *Hippocratem* adire, & ſcientiam de criſibus inde haurire eamque & experientia & ratiociniis ſtabilire, ubi poſtmodum facillimum erit ſuperflua, nec non defectus ac erroneos conceptus ac falſas cauſas circa hanc materiam occurrentes apertius intueri,

Pri-

Primum vero perquam dignum eſt obſervatione vocabulum criſeos *πολύσημον* eſſe & variè accipi tam à veteribus quam recentioribus, ſiquidem ſumunt hoc ſæpiſſime pro ipſa noxiorum in corpore excretione, ita *Hippocrates lib.* de arte *corrupti oſſis excretionem* criſin appellat. *Galenus comment. in aph. 13. Sect. 11.* criſin proſecretione humorum noxiorũ facta in febri accipit, nam *Heſychio & Svida* autore notante *Langio lib. 1. epiſt. 37. τὸ κρίνειν* ſequeſtrare & veluti per cribrum aliquid excernere denotat. Deinceps non raro ſumitur pro ipſo critico motu & maxima actionum in corpore perturbatione, ſive, ut loqui amant, certamine naturæ cum morbo, ubi terminus à quo eſt ſtatus morbi, terminus ad quem ſalus & mors. *Galenus Sect. 2. aph. 13.* criſin vocat ſubitam ac repentinam in febre mutationem ad ſalutem vel mortem, ſive in melius & deterius. Vulgus medicorum ſæpenumero criſin cum die vel tempore critico confundit.

§. II.

Quoniam vero ſummus *Hippocrates* primus de diebus criticis & criſibus facit mentionem, non inconſultum erit, hic allegare quo ſenſu ipſe hôc vocabulo fuerit uſus. Teſtantur vero ejus præclara monumenta, criſeos vocabulum ab ipſo ſumtum comuniter fuiſſe, de judicio medici quod format & formare debet ex morbi circumſtantiis & ſubiecti natura de morbi eventu ſive fauſto ſive infauſto, unde criſis exſurgit bona vel mala, fida vel infida. Et lib. de affection. §. 8. ita loquitur: judicare in morbis eſt, cum morbi augeſcunt aut minuuntur aut in alium morbum tranſeunt aut deſinunt. Dehinc familiariſſime hoc vocabulo denotat morbi ſolutionem hinc clare lib. de præcept. Sect. 12. tom. 3. ſcribit: *Κρίσις ἐστὶν ἀπόλυσις νόσου*, criſis eſt morbi exſolutio. Et paſſim in ſcriptis Hippocraticis hæ formulæ legenti occurrunt, hic morbus vel hic æger die 7ma vel 14ta perfecte judicatus eſt, i. e. morbus ſolutus & æger ſanatus.

§. III.

§. III.

Ut autem nobis formare poſſimus verum & evidentem de criſi morborum acutorum conceptum, res poſcit, ut omnia genuina requiſita ad criſin morbi faciendam recenſeamus. *Primo* itaque criſis tantum locum habet & dicitur de morbis acutis & ſpeciatim febribus continuis, *λύσις* enim competit magis chronicis affectionibus. *Secundô* criſis inſtituenda eſt tantum certis morbi diebus, inter quos ſolennes ſunt ſeptimi & ſemi ſeptimi à morbi initio, reliqui dies parum vel nihil ad criſin faciunt. *Tertio* judicat medicus hiſce diebus de tranſitu morbi ad ſalutem, mortem vel alium morbum. *Quarto* Medicus inſtituit criſin decretoriis criticis diebus ex certis ſignis, inter quæ non modo urina & excretiones, ſed & ipſe pulſus & vires ægri attendi debent. Hæc mea ſententia abſolvunt legitimum de criſi medica in morbis acutis conceptum & quid prudens antiquitas per hanc intellectam velit, deſignant. Quantâ itaque utiltate hæc elegantiſſima doctrina ſeſe in praxi commendet, facile colligere eſt, quid enim eximiùs? quam quod natura providentiſſima ſic dirigente ſtati ac certi dies a Medico obſervandi ſint, in quibus præcipuè reflectere ad præſentia præterita & futura, & ex hiſce judicium inſtituere de morbo debeat ac poſſit.

§. IV.

Primum verò ex *Hippocratis*, quæ nobis reliquit, ſcriptis perſpicua loca adducemus, quæ clarè demonſtrabunt quibus diebus criſes in febribus fiant. Primus eſto, qui exſtat *de diebus judicatoriis* §. *9*. Judicantur febres quarta die, ſeptima, undecima, decima quarta, decima ſeptima, vigeſima prima. Ex his autem acutis quædam etiam trigeſima: deinde quadrageſima, poſtea ſexageſima. In lib. aphoriſm. *Sect. II. aph. 23. & 24.* hæc habet: Acuti morbi in quatuordecim diebus judicantur. Septimæ quarta index eſt. Alterius hebdomadæ octava principium eſt. Conſideranda verò undecima eſt. Hæc enim quarta eſt ſecundæ hebdomadæ.

madæ. Conſideranda rurſus decima ſeptima. Ipſa enim eſt quarta quidem à decima quarta, ſeptima vero ab undecima. Idem Autor *lib. de prænot.* §. *20.* hæc notabilia profert: Placidiſſimæ febres & ſignis ſecuriſſimis nitentes, quarto die deſinunt aut prius. Maligniſſimæ vero, & ſignis horrendiſſimis oborientes, quarto die aut prius occidunt. Primus igitur ipſarum inſultus ſic deſinit. Secundus autem ad ſeptimum producitur. Tertius ad undecimum. Quartus ad decimum quartum. Quintus ad decimum ſeptimum. Sextus ad vigeſimum. *In lib. III. de præſag. 7. & 8.* Morbos advertere à prima die oportet, atque ſingulos dierum quaterniones obſervare: ſic enim haud obſcure ſcies, quo ſe converſurus ſit morbus. Febres ardentes epidemicæ judicabantur bono ordine in ſeptem ac decem diebus. It. *lib. de ſeptimeſtr. partu* §. *6.* hæc affert: Dies maxime inſignes in plurimis ſunt primi & ſeptimi, multum potentes in morbis & multum in fœtibus, nam plurimi abortus in his diebus fiunt & §. 8. hæc habet: Medicum qui ægrotorum ſalutem recte conjectare velit, animadvertere quidem oportet & contemplari omnes dies, ex paribus vero decimum quartum & vigeſimum octavum & quadrageſimum ſecundum, hic enim terminus ponitur. Contemplari autem oportet per ternarios ac quaternarios.

§. V.

Sententia itaque Hippocratis eſt, ut ex ſuperioribus adductis locis clarum fit, acutas & continuas febres ſolvi & terminari debere ſeptenis diebus, ſi ſolutio horum morborum ſalutaris ſit. Fit vero ſolutio per evacuationes aut per ſudorem, aut per alvum, urinam, ſanguinem, ſputum ſufficientes & quidem criticis dictis diebus, hinc etiam vocari ſolent criticæ excretiones. Si aliis diebus excretiones tales contingunt, hæ minus ſalutares, ſed ſymptomaticæ eſſe ſolent. Egregia ſunt, quæ circa hanc rem in medium adfert Hippocrates. Notabilis eſt maxime locus §. *37. Sect. IV.* Sudores febrici-

citanti ſi inceperint, boni ſunt tertia die, & quinta & ſeptima, & nona & undecima & decima quarta, & decima ſeptima & vigeſima prima, & vigeſima ſeptima & trigeſima prima, & trigeſima quarta. Hi enim ſudores morbos judicant. Qui verò non ſic fiunt, dolorem ſignificant, longitudinem morbi, & recidivas. Conſentit etiam in hanc *rem Galenus de diebus judicat:* Qui ſudores manant diebus indicantibus non criticis, laborem ſignificant & diuturnitatem morbi, nam judicatoria non judicantia, aut ſunt funeſta, aut certe ſiniſtri judicii. Idem in eodem libro ſcribit in duodecimo & decimo ſexto die nullum judicatum vidit, in ſexto judicantur ægri cum difficilibus ſymptomatibus & periculo non mediocri, imperfecte & obſcure, i. e. excretiones ſunt tum temporis periculoſæ. Illum vero Hippocrates ſudorem maxime judicat ſalutarem, qui febrem in diebus judicatoriis ſolvit, uti ſcribit in *lib. de Coac.* §. *4.* & eum malum, qui cum febre in acuto morbo conſiſtit. Hiſce etiam conſentit *aphoriſmus 65. Sect. VI.* Febricitanti ſudor oboriens febre non remittente, malum, moram enim trahit morbus & multam humiditatem ſignificat.

§. VI.

Deſignant vero futuram ſalutarem criſin & morbi ſolutionem critico die ſecundum obſervationem *Hippocratis*, urinæ probè coctæ, i. e. quæ non tenues, non albæ, nec copioſæ fluunt, ſed ſaturatæ ſunt, conſiſtentiam habent, & ſedimentum deponunt; Notabilis eſt hac de re locus in *Hipp. lib. 1. epidem. Sect. 11. p. 661.* §. *56.* Cruda & incocta, & in malos abſceſſus converſa in febribus, aut judicationis ſublationem, aut dolores, aut diuturnitatem aut mortem, aut eorundem recidivas ſignificant. It. *Sect. IV. aph. 71.* Quibus ſeptima die morbi judicantur, his nubeculam habet urina, quarta die rubram, & alia ſecundum rationem. It. *aph. 72.* Quibus urinæ pellucidæ, albæ, malæ, maxime autem in phreniticis appareant. De ſignis bonæ criſeos ex urinæ memo-

morabilia etiam notavit *in Coac.* §. 5. In principio urina in febre albam habens, & lævem ſubſidentiam firmatam celerem dimiſſionem ſignificat. Subrubra & ſubſidentiam ſubrubram habens & lævem, ſi ante ſeptimum diem prodeat, ſeptimo die liberat; poſt ſeptimum vero tardius, aut omnino poſt tempus aliquod diuturnius. Et quæ in quarto die nubeculam ſubrubram habet, ſeptimo liberat, ſi reliqua juxta rationem habeant. Cæterum tenuis & biliosa, & vix tenuem & exiguam ſubſidentiam habens, & quæ ad melius ac deterius mutatur, diuturna eſt. Hæc autem diutius conſequens, aut temporis diuturnitate circa judicationem trahente, periculo non vacat. Aquoſa vero & alba perpetuo in diuturnis morbis difficulter judicat & ſecura non eſt. *Lib. III. epid. Sect. II.* Æger quartus ſecundo die ſurdus, cum urinis albis, tenuibus, & pellucidis circa meridiem deliravit, quinto die mortuus eſt. Æger quartus *Sect. III. lib. III.* Epid. cum urinis tenuibus & albis, qnarto die moritur, phreniticus.

§. VII.

Fit etiam ſolutio febrium quandoque per ſanguinis eruptiones, vel etiam per aluinam excretionem critico die; locus eximius eſt apud *Hippocratem lib. I. Epidem.* §. 115. In febribus ardentibus populariter graſſantibus, quibus bene ac large ſanguis per nares erupit, per hoc maxime ſervabantur, & nullum novi, qui in hac conſtitutione mortuus eſſet, ſi recte ſanguis profluxiſſet, in Philiſco enim & Epaminone ac Sileno quarta ac quinta die parum de naribus ſtillavit, & moriebantur. Sanguis autem plurimis erupit, maxime adoleſcentibus & in vigore conſtitutis: & talium plerique perierunt, quibus ſanguis non erupit. Senioribus vero ad morbum regium res devenit, aut alvi ipſis turbatæ ſunt, aut dyſenterici facti ſunt.

§. VIII.

Pectoris acuti affectus, uti eſt peripnevmonia cum febre,

bre, per ſudorem æque ac ſputum, vires ſuas demittunt. Graviſſimus *Autor noſter lib. de diebus judicat.* §. 8. de febre pleuritica hæc habet: Judicatur morbus ſeptima die, longiſſimus decima quarta. De peripnevmonia vero ibidem ſcribit: Symptomata patitur æger minimum diebus quatuordecim ad ſummum viginti uno, & tuſſit hoc tempore vehementer; & una cum tuſſi purgatur: primum quidem ſaliva multa ac ſpumoſa. Septima vero ac octava die, ubi febris in vigore fuerit & humida ſit peripnevmonia, craſſior, ſin minus, non. Nona vero & decima cum virore pallida ac ſubcruenta. Duodecima autem usque ad decimam quartam, multa & purulenta. Atque hoc in his contingit, quorum naturæ & corporis affectiones humidæ ſunt, & morbus fortis eſt. Quorum vero & natura & morbi conſtitutio ſicca eſt, in his minus.

§. IX.

Conſideravimus hactenus febrium ſolutionem, quæ fit diebus criticis beneficio variarum excretionum, jam res & ordo quoque poſtulat, ut de imperfectis criſibus & ſolutionibus, quæ fiunt per abſceſſiones ſive, ut *Hippocratico* vocabulo utamur, apoſtaſes & decubitus in aliis cumprimis in extremis partibus quædam dicamus. Inter abſceſſus hos merito numeranda ſunt eryſipelata, bubones, arthritici dolores & tumores, maculæ, puſtulæ, ulcuſcula boni & mali moris, purpura, variolæ & hujus generis plura exanthemata; hæc ipſa ſecernit etiam natura ſtatis diebus & ſæpe magno cum emolumento, nempe cum febris & ſymptomatum mitigatione, utut non ſufficiente & plenaria. Quod attinet ad eryſipelas, notum eſt, quod hoc ipſum invadat vehemente febre, quæ tumore apparente in cute poſtea ſolvitur; & quod *Hippocrates* ipſum eryſipelas inter abſceſſus judicatorios referat *ex lib. II. epid. Sect. III.* §. 59. apparet, dum ait: Quæcunque ſine ſigno judicationis judicatorio diſparent, male judicatæ ſunt, velut eryſipelas ancillæ Poly-

 mar-

marchæ. Deinceps criticis febrium ſolutionibus etiam artuum, genuum ac coxendicum dolores ac tumores ſubjungit *de judicationibus p. 446. & Coac. 1. p. 534. Ita lib. III. Epid. Sect. I.* ægrotus tertius die vigeſimo coxæ dextræ dolore, non quidem penitus perfecte judicabatur. Denique inter abſceſſus ſive quæ ſub cutem abſcedunt, recenſet tubercula & putreſcentia & quæ ſuppurantur, puſtulas quoque uti videre eſt, ex loco qui extat *lib. II. epid. §. 45. p. 687.* Nullum dubium quod hic etiam ſubintelligantur morbilli, variolæ; Inter abſceſſus merito quoque referenda ſunt tubercula ſive tumores circa aures, in quos tandem febres reſolvuntur. Confirmatur hoc à noſtro *Autore qui Sect. I. lib. I. epid. §. 10.* inquit: Tubercula circa aurem alteram multis erant, plurimis ex utrisque citra febrem erecte obambulantibus, quibusdam vero etiam parum incaleſcebant. Fiebant autem hæc adoleſcentibus, juvenibus in vigore conſtitutis, & ex his plurimis, qui circa palæſtram exercebantur. Notabiliſſimus vero locus eſt de iis, in quæ febris abſcedit *in lib. de victu acut. §. 35.* dum loquitur de febris ardentis certo genere & addit: Si non ſanguis ex naribus fluxerit, aut abſceſſus circa collum fiat, aut crurum dolor & ſputa craſſa ſpuerit, aut coxæ dolor aut pudendi livor, non judicatur: & teſtis intenſus judicatorium ſignum eſt. Nec minus carbunculus peſtilentialis inter abſceſſus meretur recenſeri; qua de re legi meretur *lib. VII. epid. §. 55.*

§. X.

Deſumſimus hactenus doctrinam & hiſtoriam de criſibus & diebus criticis ex ipſo *Hippocrate*, qui primus eam nobis detexit ac revelavit, hunc preſſo pede ſecutus eſt *Galenus* fideliſſimus *Hippocratis* imitator, qui ferme in omnibus hanc doctrinam confirmat & dierum decretoriorum præſertim ſeptimi naturam ac potentiam ſalutarem mirifice extollit, ſextum vero infidum & ſuſpectum ſemper habet, & hunc tyranno, illum regi aſſimilat, quoniam

ille

ille levat, hic ſemper diſcrimen affert & cum difficillimis ſymptomatibus & imperfecte & ſiniſtre judicat, de qua re legatur *lib. 1. de diebus decretoriis.* Illud vero ſingulare habet *Galenus* quod nonum diem etiam inter criticos ſalutares referat, unde loco citato proponit ſe conſpexiſſe per experientiam æſtate quadam plures quam trecentos homines acute ægrotantes univerſos vel ſeptimo vel nono die criſin habuiſſe. Porro notabile eſt quod ſcribat, ſe neminem vidiſſe perire, qui præcedentibus coctionibus criſin habuerit, *vid. lib. III. de criſibus cap. 3.* & quod nunquam criſis ſit, niſi magna perturbatio præcedat & ſubito ac vehementiſſime natura à morbo irritetur, unde ſemper in ſtatu eam fieri pronunciat, ſemperque præcedentem diem & noctem graviorem eſſe dicit, & nullum à morbo liberari, niſi ubi aliqua evacuatio effatu digna, aut abſceſſus aliquis contigerit, hinc criſin nominavit, quando morbus per excretionem vel abſceſſum finitur. Cœterum *ipſe Galenus lib. de diebus decretoriis*, principes criticos vocat ſeptimum, decimum quartum & vigeſimum primum, in quibus plures ſanari, quam mori declarat. Secundum dierum criticorum ordinem vocat contemplabiles indices internuncios, quod in hiſce criſeos futuræ in ſeptimo die ſigna eluceant, ſi nempe fuerint cocta excrementa & ſunt hi dies ſemi ſeptimi i. e. dies inter ſeptimam & tertium, reliquos dies inter indices & vere criticos dixit intercalares vel etiam provocatorios, quod naturam proritent ad excernendum, ejusmodi ſunt in prima ſeptimana 3. 5; reliqui dicuntur vacui, quia nec decernunt, nec indicant, nec provocant. Medicinales vero, quia illis diecus ægris mederi, iisque cathartica citra periculum exhibere poteſt Medicus. Hoc apertiſſimis verbis expreſſit *Divinus Senex lib. IV.* de morbis. Quicunque, inquit, febre continua correpti cathartico diebus paribus uſi ſunt, hi nimium purgati ſunt nunquam: At qui diebus imparibus cathartico ſunt uſi, nimium ſunt purgati & multi perierunt. Dies hos qui-

 dam

dam criticos artificiales vocant, quod arte medica morbos judicent i. e. ſolvant. vid. *Laurent. p. 110.* de criſibus.

§. XI.

Poſtquam itaque tam ex Hippocratis quam Galeni præclaris monumentis ea quæ tradiderunt de morborum acutorum criſibus & diebus criticis utilia & neceſſaria delibavimus antequam de iis noſtrum judicium interponamus, & eorum quæ conveniunt veritati & experientiæ rationes aptas reddamus, utile erit, ut eos autores & illorum argumenta, qui in dubium vocarunt hanc doctrinam, producamus atque conſideremus. Ex veteribus primus fuit *Aſclepiades* hic teſte *Cælio Aureliano lib.I. cap. 14. p. 37.* ſtatuit, non eſſe in paſſionibus ſtatos dies, quos criſimos appellant, etenim non certo, aut legitimo tempore ægritudines ſolvi. Huic vetuſtiſſimo autori aſſentitur etiam Medicorum *Cicero Celſus, qui lib. III. cap. 4.* diſerte ſcribit: Eſt de diebus dubitatio, quoniam antiqui potiſſimum impares ſequebantur, eosque tanquam dum de ægris judicaretur, κρισίμους, nominabant. Id *Aſclepiades* jure ut vanum repudiavit, neque in ullo die, quia par imparve eſſet, his vel majus vel minus periculum eſſe dixit; interdum enim pejores dies pares ſunt. Nonnunquam etiam in ipſo morbo dierum ratio mutatur fiuntque graviores, qui remiſſiores eſſe conſueverunt; verum in his quidem antiquos tunc celebres admodum, Pythagorici numeri fefellerunt; dum hic quicunque Medicus non numerare dies debeat, ſed ipſas acceſſiones intueri. Inter recentiores eminet *Helmontius* qui lib. *de tempore p. 509. §. 53.* criſes in praxi perſtringit ſedulo, inquiens: Notavi quod nusquam ſit criſis, ubi Medicus artis ſuæ gnarus morbum ante criſis expectationem ſuſtulit. Etenim ut natura ordinariis gaudet motibus, iisque aſſueta eſt & unitate virtutis motricis gubernatur lubens: ita quando totum morbi negotium ſuis incumbit tantum humeris, ſtatas ipſa ciet criſes, quas alioqui medelæ anticipat bonitas pravitasque retardat vel perdit. Sic nempe dies criſeos decimus quartus in quadrageſi-

geſimum protelata eſt. Boni ergo & fidelis Medici eſt negligere criſes; præſtaretque ægros medente caruiſſe, quotquot per criſin evadunt, multo magis, quorum criſis tardior eſt. *Idem de febribus cap. II. §. 8.* Verus ergo Medicus ante criſin morbum ſuperare debet, ſin ſecus egerit, medicæ artis auxilio nihil penitus adſcribi poterit. Si enim criſis, infert *Cl. D. Langius in Miſcell. quæſt. 4.* in morborum curationibus expectanda, medicina profecto ſupervacaneum ſeu inutile magiſterium erit, quia totum medendi negotium naturæ quaſi unice, non vero arti, nec ejus profecto hac ratione committitur. Ejusdem ſententiæ eſt *Faber*, qui *panchymag. tom. 3.* Medico incumbere docet, ut morbo ante criſin, & ſine criſi medeatur. Accedit huic *Comes de Fliſco*, qui *in lib. de Fato* aperte profitetur, in praxi numerum hunc dierum non ſemper obſervari, & ſæpius aliis etiam diebus criſes fieri.

§. XII.

Sunt præterea alii, qui non in dubium vocant exiſtentiam & uſum dierum criticorum, quomodo deſcribuntur ab ipſo Coo; ſed obſervationem hanc in Græcia ſaltem, in noſtris regionibus locum non invenire exiſtimant. Ita *Cl. Waldſchmid in fundam. medic: p. 113. de criſi dicit: Notandum venit nos non admodum curioſos eſſe debere in rimandis cauſis criticarum mutationum, cum in noſtris regionibus, & hoc noſtro tempore tales criſes non amplius fiant, hinc etiam prædictiones noſtræ in morbis acutis non adeo certæ ſunt, nec indubitatæ fidei, prout apud Hippocratem inveniuntur, ubi alia phænomena nobis raro vel nunquam conſpicienda apparuere* Et *Eichſtad. pæd. aſtron. Sect. III. p. 372. In noſtræ Germaniæ regionibus & præſertim ſub noſtro polo & in ſolo noſtro rarius criſes perfecte ad ſalutem eveniunt.* It. Hollerius in aphor. *Hippocr. in frigidis & borealibus regionibus rariſſime expectantur criticæ exactæ evacuationes.* Cauſam quod ſpectat, cur in noſtro climate tam rarò obſerventur exquiſitæ criſes diebus criticis evenientes, nonnulli rejiciunt in ipſam regionum temperiem, *vid. Wed. Diſſert. de dieb. criticis.* Neque ab

hac

hac ſententia diſſentire videtur *Baglivius p. 140. in prax. medic.* qui fatetur in Græcia perfecte ſuccedere criſes in acutis morbis, non vero ita in noſtris ſeptentrionalibus regionibus. Id quod adſcribendum putat aëris puritati & tenuitati illius regionis & adjacentis orientis valde elaſtici cum noſter aër aqueis & craſſis impuritatibus fœdatus humores quoque corporis magis impuros nunquam non faciat ut ad debitum criſeos ſive deſpumationis officium nunquam poſſint pervenire.

§. XIII.

Reſtat jam ut cauſas effectuum mirabilium dierum criticorum in acutis ſecundum veterum maxime ſententiam & mentem adducamus. Plurimi vero in eo conveniunt, motuum criticorum cauſam efficientem non aliam eſſe, quam naturam corporis, animam ſive principium motuum in corpore noſtro, quod regit & gubernat totam machinam, quod tollit morbos, quod ut lib. VI. epid. Sect. V. exſtat, à nemine informatum eſt, nec quicquam didicit, ea tamen qua decet, quæ fieri & ubi fieri debent, efficit, quod cum morbo committitur, nec extremum certamen detrectat, magno impetu inſurgens noxium a bonis ſecernit per debitas vias debito & convenienti tempore, bonum & neceſſarium in finem, & tales efficit commotiones & tali proportione ac gradu, qui præſenti materiæ morbificæ quadrat, idque ex ſe & ſua natura libere, non coacte ex cauſis externis neceſſariis ceu res incorporea quæ à rebus corporeis nec affici nec alterari poteſt. Adjiciunt nonnulli ceu cauſam remotiorem naturam adjuvantem, aſtralem influxum præcipue lunæ, prout nempe aſpicit planetas ſalutares vel infauſtos, & ſigna Zodiaci transgreditur.

§. XIV.

Poſtquam igitur ex veterum monumentis placitis criſium & criticorum dierum hiſtoriam & varias de eorum effectibus ſententias deduximus, ſequitur jam, ut noſtram

ſtram, quid veri vel falſi in hac doctrina ſubſit, exponamus & an dies critici & quare tam eximium uſum ut veteres voluerunt in praxi medica habeant doceamus. Quoniam vero ad veritatem in rebus phyſicis & medicis indagandam ſemper eminet experientia, quæ omnis veritatis, quæ in facto conſiſtit & ratiocinationis medicæ primum fulcrum ac fundamentum eſt, quare etiam in hac materia ea primum nobis conſulenda eſt. Qua de cauſa quæ nos attente obſervavimus, omni exuto præjudicio autoritatis, circa ſolutionem febrium, præſertim certis ac ſtatis diebus candide proponenda ſtatuimus. Primo experientia indubitata certum eſt, ephemeras febres viginti quatuor horis, ſynocham quarto vel ſeptimo die cedere plerumque per ſudorem vel hæmorrhagiam. Pleuritis ſeu peripnevmonia levior & mitior fit circa diem quartum, per tuſſim ejecta materia cruenta, circa ſeptimum plerumque ſolvitur ſudore & expectoratione liberiori, gravior vero extenditur interdum ad decimum quartum diem, ſi ulterius procedit, in empyema mutatur. Ventriculi eryſipelas, quod febre indicatur leipyria, vacuatione per ſuperiora ſeu inferiora, ſudore quoque vel quarto vel ſeptimo dimittit. Febris inflammatoria hepatis ſeptimo, undecimo vel decimo quarto die exſolvitur partim ſudore, partim etiam per alvi proluviem, ſi pars nempe concava hepatis fuerit inflammata. Conjunguntur inflammationibus internis viſcerum narium ſtillicidia quandoque ſalubria ſed rarius vel plane non perfecte ſolventia morbum. Tertianæ ſimplices ſeptenis circuitibus ſponte ſua ſæpiſſime recedunt. v. *lib. de judic.* §. 4. Ardentes febres bilioſæ ſolvuntur plerumque ſeptimo aut decimo quarto die ſudore & alvo liberiori. v. *Hipp. l. c. d. judicat.* §. 4. Petechiales ſeptimo, undecimo, decimo quarto, nonnunquam etiam licet rarius vigeſimo primo demum virulentiam ſuam exuunt. Peſtis quarto, ſeptimo vel undecimo die ſi ſervatur æger, truculentiam ſuam relinquit, & uno verbo:

pleræque febres continuæ ſeptimo undecimo decimo quarto die ordinarie finiuntur. Videri poteſt hac de re *DD. Præſes in diſſertatione de diarrhœa in feb. acut.* ubi dicit: Sæpius febres malignæ, imo peſtilentiales plus alvina excretione, quam ſudore ſalutariter finiuntur, quæ obſervatio etiam eſt *Galeni lib. de atrabile cap. 4.* It. *Gerhardi Columbæ in lib. de febr. peſtil.* qui mirifice commendat excretionis alvinæ effectus in ſolutione harum febrium, ubi ſcribit p. 231. quod in illa conſtitutione peſtilenti fere omnes, quibus alvus copioſe ejecit, licet cum ſignis cruditatis fuerit, tandem liberatos fuiſſe. Procedente enim, pergit, alvi fluore indies coctionis ſigna ſuperveniebant, morbus evadebat clementior, & tandem alvi fluore perſeverante, fideliter & integre ægri judicabantur.

§. XV.

Quod attinet ad febres & commotiones febriles, quæ quidem non penitus ſolvuntur, ſed tamen mitiores fiunt, apoſtaſi ſeu decubitu facto noxiæ materiæ in partibus corporis, hæ temporis ratione ſic ſe habent. Eryſipelas cum febre vehementiſſima invadit, ſed die ſemiſeptimo, i. e. inter tertium & quartum diem propulſa materia ad ambitum corporis plane quieſcit. Variolæ morbilli adoriuntur corpora cum vehementibus ſymptomatibus intenſaque febre, hæc vero die ſemiſeptimo, propulſata cauſtica acri materia ad corporis corticem, mitior non modo fit, ſed conquieſcere etiam ſolent ſimul acerbiſſima ſymptomata. Febres purpuratæ, relegato acri pernicioſo humore ad ambitum corporis, circa quartum diem omnem acerbitatem ſymptomatum deponunt. Carbunculus & bubo peſtilentialis die quarto vel ſeptimo meliorem reddit morbum, ſi non lethalis eſt. Petechiæ quarto vel ſeptimo die cum levamento quodam ſemper prodeunt. Arthriticæ febres, ſi vehementes ſunt, mox miteſcunt propulſato ad artus acri cauſtico humore. Febresillioſæ die ſeptimo vel nono, vel undecimo

mo vel decimo quarto ictero ſuperveniente ad apyrexiam perveniunt, hinc recte *Hipp. de judic.* §. 10. Deſinente febre ardente ſi accedat morbus regius, non ſolet amplius exſudare, neque usquam alibi abſceſſum facere, ſed ſanus fit. Bona etiam & ſalutaris apoſtaſis eſt tumor in meatu auditorio & ex eo proveniens ſurditas, quæ in Hungarica febre & acutis cum cephalalgia & delirio junctis, ſi die critico ſupervenit & conſtans eſt, plerumque fauſtiſſimum reconvaleſcentiæ ſignum præbet, id quod jam olim ſuo tempore etiam notavit *Hippocr. in Sect. II. aph. 60.* Ratio hujus peculiaris obſervationis in promptu eſt, naturæ enim robuſtæ indicium eſt, quando ad partes extremas ignobiliores & emunctoria, quale hic ſunt glandulæ meatus auditorii, propellit humorem, ſine dubio viſcidum ſulphureum. Unde clare intelligi poterit *in lib. de judic.* §. 11. propoſitio *Hippocratis:* Quibus in febribus aures obſurduerunt, his non ſoluta febre inſanire neceſſe eſt. Solvit autem ſanguis è naribus erumpens, aut alvus biliosa egerens, aut dyſenteria arrodens, aut coxarum aut genuum dolor.

§. XVI.

Tandem nec hoc præterire poſſumus, quod in noſtris regionibus valde familiares in febribus acutis ſint, μετάστασες ubi natura imbecillior facta non ſanguinem vel humorem peccantem è corpore foras expellit, ſed ad partes internas ſub temporibus criticis & extra ea amandat; ſunt vero hæ metaſtaſes ferme omnes exitioſæ, nam ex ſtagnatione, quæ exitioſorum ſymptomatum & præcipue lethalitatis fons ac cauſa exiſtit, naſcuntur, fiuntque ſic phrenitides, convulſiones, tendinum ſubſultationes, ſopores & ſyderationes, quæ à ſanguine copioſo in vaſis cerebri ſtagnante originem ſuam petunt; in pectore etiam inflammationes & ſuffocationes à congeſto ibi ſanguine finem vitæ faciunt; ſimili modo in faucibus, oeſophago ejusque orificio à ſtaſi ſanguinis ortæ inflammationes anginoſæ, aphthæ cum oris ar-

dore, & ſiti inexplebili, difficultas deglutiendi, plerumque lethum prænunciant. *Hipp. Sect. IV. aph. 50.* in febre continua difficultatem ſpirandi cum delirio lethale ſignum æſtimat. It. *aph. 52.* in voluntariam lachrymarum emiſſionem, difficilem quoque deglutitionem in dictis febribus, lethalem febris notam perhibet. Nam hæc indicant jam ſtagnantem & extra circulum conſtitutum in dictis locis ſanguinem.

§. XVII.

Denique circa ſolutionem febrium ipſa aſſentiente vera & firma experientia ſalutarem ſequentia obſervationem merentur: *I.* In cujusvis febris ſalutari dimiſſione & ſolutione circa diem criticum vel in ipſo vacuatio notabilis ſive per ſudorem ſive per alvum ſemper fere contingit, eaque ſatis liberalis, ut quandoque per aliquot dies duret, & præſente hac, imo ſub hac & poſt illam pulſus fieri ſolet ſedatior, vires creſcunt, animus vigorem acquirit, erectior fit, ſomnus quietus evadit, calor deſerit membra, & notabilis mutatio in melius omnium actionum viſitur. *II.* Quandocunque largæ evacuationes vel extra dies criticos, vel in illis contingunt, vehementia vero morbi & ſymptomatum non decreſcit, ſed potius in eodem ſtatu permanet vel increſcit tunc peſſimum indicium eſt. *III.* obſervatio conſtans & frequens eſt: ſicuti fauſta ſolutio morbi & ſymptomatum hæc eſt, quæ fit diebus criticis cum levatione & evacuatione: ita omnes evacuationes, quæ non inſtituuntur hiſce temporibus, utut primum levare corpus videantur, non ſunt tutæ ſed ſuſpectæ; unde *Hipp. Sect. V. Lib. II. epid.* perpetuo ea damnat, quæ levant diebus non criticis. *IV.* Obſervatur, ſi variolæ, morbilli, petechiæ, purpuraceæ maculæ mox primo vel ſecundo die inſultus prorumpunt, eas eſſe peſſimæ notæ. *V.* Urinæ copioſæ, tenues, nullo febris continuæ tempore ſalutares obſervantur. *VI.* Ante exanthematum propulſionem, & ſic dictas abſceſſiones à

partibus interioribns ad exteriora, contingere fere ſemper ſolet major vehementia & exacerbatio ſymptomatum motuumque turbatio, unde veriſſimus canon *Hippocr. aph. 13. S. 11.* quod ante criſin nox præcedens gravior, poſt eam vero quietior ſit. Hoc ipſum vero non perpetuo verum eſt de perfecta & plenaria febris ſolutione. Hinc, morbi ſolutionem non poſſe fieri ſine præcedente exacerbatione morbi & ſy ptomatum & naturæ perturbatione majori, non conſtans regula eſt. *VI.* Quanquam in febre continua acuta nunquam plenaria intermiſſio ſymptomatum ſit, locum tamen habet quædam remiſſio, quam poſtea ſequitur nova exacerbatio & incrementum ſymptomatum, hanc præcedere ſolet ſæpius horripilatio cum rigore quodam, & ſub hac tam apoſtaſes quam metaſtaſes metuendæ ſunt. *VII.* In genere hic tenendum eſt, quod principium numerationis in computatione dierum criticorum ſemper ſit faciendum non à laſſitudine, de cubitu, vel mala diſpoſitione ægri, ſed à motu febrili, qui obſervatur ex horrore, pulſus mutatione, dum nempe incipit frequens fieri, qui celeritatem ſingulorum pulſuum, quæ febrium pathognomicum ſignum conſtituit, manifeſtat, uti hoc ipſum fuſe & accurate oſtenſum eſt ab D. D. Præſide in diſſert. de pulſ. theoria & praxi, it. de ſalubritate febrium. *VIII.* Quamvis quaternarius & ſeptenarius dierum ſemper majoris conſiderationis ſint, quam reliqui, nihilominus tamen non ſemper correſpondet in hiſce locis obſervatio *Hippocratis & Galeni*, quod v. g. quartus indicet ſeptimum, undecimus decimum quartum, ſed quandoque ſigna coctionis in urina non ſemper in hiſce, ſed in aliis demum fiunt atque viſuntur; potius in omnibus diebus contemplari ægri ſtatum, vires atque excretiones oportet. *IX.* Febres ardentes bilioſæ, item inflammatoriæ cum vehementia ſymptomatum ſtipatæ, præſertim in ſubjectis ſenſibilioribus, criſes juſto tempore habent ſemper perfectiores quam malignæ putridæ in ſubjectis impuris caco-

 chy-

chymicis debilibus ortis, quarum intra 14. dies terminus quidem eſt: ſed non tam accurata tempora & dies criticos ſervant

§. XVIII.

Verum non tantum diebus criticis morbi ſolvuntur, ſed in hiſce exacebantur ſæpius & pereunt ſæpiſſime ægrotantes, unde eſt obſervatio & ſeptimo undecimo & decimo quarto die, in flammatoriis febribus, variolis, petechiis aliisque epidemicis acutis multos periiſſe. Nihilominus tamen plures nono quam ſeptimo die moriuntur, plures imparibus diebus, quam paribus. Prænunciant mortem copioſæ evacuationes per ſudorem, urinæ tenues & copioſæ cum pulſu parvo, debili, frequenti, deliriis. Notavimus, ſubjecta, quo calidiora & ſenſibiliora ſunt, quo calidius clima, quo morbi vis vehementior, eo citius ſolvi morbum vel in melius vel inpejus; tardius vero procedere criſes in ſubjectis languidioribus, phegmaticis, in frigidis, & paludoſis regionibus ſub minori morbi vehementia victu pleno craſſo & carneo; in tali ſtatu etiam recidivæ familiariores & tranſitus facilior eſt in alios morbos.

§. XIX.

Notabile porro, quod, uti bene monet *Hippocr. lib. II. epid.* §. 20. in quietis & conſtantibus temporibus & annis tempeſtiva præbentibus boni ſtatus & iudicatu facillimos morbos fieri, in inconſtantibus vero inconſtantes & qui difficulter judicantur. Hæc ita intelligenda ſunt, quando anni tempora naturalem ſuam conſtitutionem ac temperiem bene ſervant, & tempeſtates non extraordinariæ, & præter naturales contingunt, tunc & vegetabilia & animantium corpora bene diſpoſita ſunt, ſiqve morbi in talismodi temporibus contingunt, ordinariam ſuam indolem morem ac genium ſervant, unde etiam conſvetis ſymptomatibus ſtipantur & legitime percurrunt ſua tempora & ſolennibus criticis diebus ſolvuntur; ſi vero anni tempora a naturali ſua indole deflectunt

ctunt & plane contrariam ac alienam aſſumunt, unumque in alium transmutatur, æſtas autumno ſimilis, hyems tepida, ver æſtatis naturam referens, cœlumque diu nebuloſum ac humidum, ventis deſtitutum permanet, tunc & irregularem & plane ordinariam craſin & texturam animantium fluores accipiunt, inde pejores inſuetis ſymptomatibus ſtipati naſcuntur morbi, qui difficillime judicantur, quoniam ſecundum ordinariam naturæ legem & curſum non procedunt. Ratio eſt in promptu; aer enim ipſius *Hippocratis* effato eſt dominus & autor maximus eorum quæ in corpore noſtro fiunt, is elaſticitate ſua robur & tonum non modo ſolidis, ſed & ſpirituaſcentiam & expanſivam vim fluidis partibus elargitur, unde ſanguinis & humorum circulum & ab eo neceſſarias & integritatem corporis conſervantes excretiones diſpenſat ac moderatur. Neque dubitari poteſt, in regionibus calidioribus inque aëre tenuiori & ſubtiliori humores eſſe fluxiliores & mobiliores, corpora ad tranſpiratum magis apta, hinc criſes & criticas acutorum ſolutiones plus in iis obſervari, quam in regionibus humidioribus, & ubi aer elatere deſtitutus non limpidus ſed peregrinæ indolis effluviis imbutus. Ita enim non modo retardatur criſis, nec ita ſenſibiliter fit, ſed & ordinarii naturæ motus certis temporibus adſtricti multum turbantur; unde non ſine ratione nonnulli magni viri vel de criſibus in noſtris regionibus dubitare, vel eas non tam accuratas eſſe quam in Græcia, pronunciare auſi fuerunt, inter quos etiam nominandus eſt *Caſparus Hoffmannus* qui in *Inſtit. med. pag. 620.* criſes apud nos eſſe rariſſimas exiſtimat. Neque *Baglivius* in Praxi med. diffitetur in Græcia, ubi purior aer regulares talis modi criticos motus plus habere locum quam in Italia. Verum enim verò docet aſſidua & ſedula obſervatio utiquetiam in noſtris regionibus eas dari, ſed profecto attendi differentia inter anni tempora, inter regiones, victum, naturas ægrotantium & inter ipſam tractationem ægrotorum à Medico, ut pote hæc omnia mirum quantum limitant & modifi-

difi-

dificant ordinarios naturæ in morbis motus. Quapropter etiam *Galenus* optime monet *in lib. de diebus decret*: quod diem criſeos cognituro agnoſcenda ſit ætas, natura, anni tempus, locus & pulſuum cognitio *vid. lib. 1. cap.*

§. XVIII.

Conſentiunt in eo ferme omnes Medicorum ſaniores, quod præpoſtera medendi methodo vel errore comiſſo in diæta criſes vel anticipari vel poſtponi vel imminui queant, ita præclare diſſerit *Sennertus de diebus criticis iu Inſtitut. lib. III. part. III. cap. 2.* Si æger aliquem notatu dignum errorem commiſerit, non levis eſt ſuſpicio, eam criſin, quæ bono critico die e. g. ſeptimo futura erat, vel anticipato tempore citius vel motu retardato tardius ut ſexto vel octavo die eventuram. Clarius vero id exprimit *Proſper Martianus comment. in lib. II. de morbis Sect. II. pag. 174.* Continuo, inquit, medicamentorum refrigerantium uſu (propter febrim) incraſſatis humoribus corporibusque denſatis ſpontaneæ evacuationes ſæpe prohibentur, ut hæc non ſit levis cauſa, cur noſtris temporibus tam raro fiant criſes, quæ frequentiſſimæ erant antiquis. Præclara vero ſunt quæ hac de re ſcribit *Cl. Baglivius in prax. med. p. 254.* Mirari deſinant practici, ſi hodie nec frequentes nec perfecte ſuccedant criſes uti olim in Græcia; ſiquidem illi græcarum legum vel ignari vel obtrectatores, à principio morbi ad declinationem usque purgantibus, diaphoreticis, phlebotomiis, ſpirituoſis, aliisque imprudenter & intempeſtive exhibitis medicamentis fere conficiunt ægrotantem; ideo impoſſibile eſt, ut humores per tam diverſas remediorum ſeditiones diſtracti ad criticæ deſpumationis negotium ſtato tempore diſponantur; ſed aſſiduis confuſionibus agitati, loco criſeos perfectæ in metaſtaſes præternaturales deſinant, atque hac de cauſa, nec criſeos, nec dierum criticorum, nec aliorum demum naturæ motuum regulas ab Antiquis traditas in febribus obſervabimus. Quapropter idem *Nobiliſſ.* Autor non ſine experientia ſcribit: In ruſticis & qui

me-

medicorum opera non utuntur, manifeſto documento hujusmodi criſes ſive deſpumationes peccantis materiæ per ſudorem, alvi fluxus, urinam aliasque naturæ vias perfici & motu prorſus ordinato fieri. Cum itaque ſatis abundeque non modo autoritate probatisſimorum in arte noſtra virorum veterum & recentiorum, ſed & experientia indubitata veritatis magiſtra, doctrina de criſibus & diebus criticis ſtabilita ac fundata ſit, ut in ſuperioribus copioſe deduximus, reliquum jam eſt, ut horum in natura mirabilium effectuum cauſas perſcrutemur. Equidem recte Galenus in lib. de judic. fatetur deſumtam hanc doctrinam tantum eſſe ex experientia non vero ex ratione, & captum noſtrum etiam ſuperare inquiſitio accurata cauſarum hujus mirandæ in natura operationis videtur, nihilominus ſedulo allaborabimus repudiatis alienis opinionibus, ea quæ vero proxima videntur aptis ratiociniis proponere ac explicare. Et ut exordium faciamus à veteribus, hi unanimiter ſentiebant cauſam efficientem criſium & dierum criticorum eſſe naturam, quam principium omnium actionum in corpore credebant, quæ ſingulari ſcientia agendi prædita certo tempore, ordine, gradu, proportione mediisque utatur pro diverſitate cauſæ morbificæ, motusque convenientes cauſæ & objecto inſtituat ad certum finem, nempe conſervationem corporis, certo tempore, & certis mediis ſive organis eos dirigat. Quapropter agens illud quod tanta prudentia corpus movet ac regit omnesque motus tam in ſtatu ſano quam morboſo ad conſervationem corporis juſtis ac convenientibus mediis perficit, ens eſſe reale, liberum, incorporeum, ſcientia agendi præditum exiſtimant, maxime vero ex ejus effectu nempe motu eſſentiam ejus incorpoream judicant, nam exiſtimant motum in ſe & citra actum in corpore, vel dum in corpore ſit aut in corpus agit, non poſſe dici aut intelligi aliquid corporeum, ſed ab eſſentia corporis ſit ſeparatum, & nunquam cum corpore ne-

D ces-

ceſſario coëxiſtat & corpus ſine illo ſubſiſtere poſſit, adeoque ad corporeitatis formam ſicuti quantitas, magnitudo, figura non faciat, hinc ſpirituale quid hujus motus cauſam eſſe, præſertim ordinati & regularis in corpore, colligunt, præſertim quoniam nec alterationes humorum materiales, nec aeris varius ſtatus vel diæta vel medicamenta motus naturæ ordinatos minimum alterare aut invertere poſſit; ex eo vero ſpiritualem ejus vim imprimis æſtimant, quod ſolis phantaſmatibus & fictionibus mentis perverſio ordinis ac directionis horum motuum perfici poſſit. Hanc itaque naturam credunt etiam temporis eſſe obſervantiſſimam i. e. certo ac determinato tempore actiones ſuas inſtituere informando. perficiendo, ſanando, conſervando homine cauſis morborum corrigendis, expellendis, juſto dum tempore per congrua emunctoria præſenti materiæ quadrantia v. g. humores viſcidos & bilioſos per alvum, tenues acres per corporis habitum, ſalſos & ſerum ſuperfluum per renes, exundantem ſanguinem per vaſorum oſcula, bilem volatilem, acrem per vomitum expurgat. De hinc naturam hanc liberrime in perficiendis notabilioribus & ſolennioribus effectibus ſemper ſeligere ſeptenarium numerum dierum, menſium, annorum, adfirmant. Hæc ſententia veterum fuit & quidem communiſſima; ſed revera hæc nihil aliud infert quam quod mirabiles & ordinati illi effectus habeant cauſam à qua illi proficiſcantur ſimilem, quænam autem illa ſit, cujus naturæ ſit, an ſcientia & rerum notitia ſit inſtrcta, an vero citra notitiam & cognitionem hi effectus ab ordine ſive artificio & neceſſario ac phyſico cauſarum agentium nexu hæc profluant, de hoc merito eſt quæſtio.

§. XIX.

Nullum dubium eſt, ordinem in quibuscunque rebus obſervatum ſemper ſupponere cauſam ipſo ordine priorem, hujus nempe ordinis autorem, uti v. g. horologii cauſa eſt

arti-

artifex, illud vero urgendum eſt, num effectus ordinati proxime dependeant ab ipſo ordine ſive mechaniſmo in natura poſito ſive an à cauſa prima ſive ordinis autore, ſcientia & notitia imbuto proxime ſint derivandi? exemplo manifeſtu eſt horologium, ubi quod index accurate monſtret horas, non proxime deduci debet ab artifice ſed ab ordine & artificio, quod cauſa proxima & immediata hujus effectus eſt. Ita etiam id applicare licet ad corpus noſtrum, in quo ordinatiſſimos effectus videmus in nutritione, augmento, perfectione corporis in excretionibus, motu ſanguinis, morborum curatione, hinc merito quæſtio eſt, an hi à Deo ordinis primo & perfectiſſimo autore ſive à cauſa ſubalterna anima, an vero potius ex ordine ſtructura & mechaniſmo corporis proxime ſint deducendi. Nos ea ſumus in ſententia ſi in rebus phyſicis & medicis effectus proxime poſſunt demonſtrari ex cauſis corporeis, mechanicis, in ſenſum incurrentibus, non opus eſſe refugere ad cauſas primo primas obſcuras & plane incognitas, ſpiritum, animam, vel ad eorum ſympathiam antipathiam, terrorem, furorem, errores ſive ad morales intentiones ac directiones. Deinde ſentimus, quamvis omnes effectus, qui fiunt in natura, à priori & ad ſenſum & captum hominis clariſſime oſtendi nequeant, quomodo nempe fiant mechanice ob humani intellectus circumſcriptos limites, ex eo tamen minime ſequitur, non fieri eos à mechanica ſed à ſpirituali cauſa. Urgemus hoc maxime & inſtantiſſime, ut medicus & phyſicus cauſas ſemper proximas & phyſicas ſcrutetur, nam hæ ſcientiam pariunt & demonſtrationem, non vero confugiendum eſt, ad ſpirituales metaphyſicas incognitas planeque inutiles.

§. XX.

Equidem nemo ſanæ mentis negare poterit in corpore noſtro artificioſiſſime conſtructo inhabitare etiam principium, cujus natura & operatio plane ſeparata eſt à motu & à corpore, uti eſt perceptio, cogitatio, directio motuum, voluntas,

quæ ſubſiſtere poſſunt ſine corpore & cum ejus motu non habent convenientiam; Conſtanter vero negamus & pernegamus motum ſive potius principium á quo motus ſive localis, ſive inteſtinus in corporibus fit, & dependet, non ſpectare ad eſſentiam corporis, ſiquidem non poteſt corpus ceu creatura ſine operatione & operationis principio concipi, nam creatura pure paſſiva, quæ non principio agendi inſtructa eſt, non ens reale phyſicum ſed rationis eſt. Nunquam itaque corpus ſubſiſtit & exiſtit nec concipi poteſt, ſine principio motus interno innato, quod cauſa eſt virium & potentiarum motricium quas exercet in alia corpora. Ubicunque igitur corpus eſt, ſeu ſubſtantia extenſa, ibi præſens eſt motus, niſus, preſſio, actio unius corporis in alterum, & ubi machina ſive corpus organicum, ibi motus ad certum ſcopum ordinatus eſt. Noſtrum corpus machina eſt artificioſiſſima, quæ ex decenti & concinna partium impetum facientium, fluidarum, ſolidarum diſpoſitione, ſtructura, connexione, proportione, motu ordinatiſſimas actiones edit, id quod in conſervatione corporis per digeſtiones mixtiones ſecretiones excretiones motus progresſivos inteſtinos nutritionemque abunde conſpicitur. Hos vero motus non immediate anima in fibris motricibus perficit, ſed hæc tantummodo certas motuum ſpecies in organis percipit, intelligit, diſtinguit, comparat, inque voluntati ſubjectis partibus motibus imperat. Maxime omnium vero notabile eſt, magnum illud commercium, quod Summum Numen conſtituit in homine inter animam & motus corporis, utpote illa non quidem motus præſtat immediate in corpore, modificare tamen eos & turbare idonea exiſtit. Luculentum exemplum præbent animi affectus & gravidarum phantaſmata, quæ quantam potentiam in ſanguinis & humorum motum habeant, notiſſimum eſt. Contra etiam, motus fluidorum operationes animæ videlicet mores, paſſiones, inclinationes mirifice diſponunt, ſicuti id ex diverſa temperamentorum, ætatum populorum, victus

na-

natura clariſſime demonſtrari poteſt. Eapropter nec dubitare oportet, motus in corpore longe diſtinctos eſſe ab actionibus animæ, & ſanguinem & fluida non ſeſe habere paſſive ita ut ab anima regantur, ſed potius hæc fluida actionem exſerunt in animam. Et ut in pauca rem omnem conferamus, quid clarius & manifeſtius? quam quod ab aëre, potu, victu morbi fiant, vita conſervetur, deſtruatur, ſanitasque reſtituatur. Quid certius quam quod ſtructura partium ſolidarum in ætatibus temperamentis, diſpoſitione hæreditaria differens ad hos vel illos morbos disponat, cum tamen hæc omnia nullum reſpectum vel communionem cum anima habeant. Quare ut hæc ſe habeant active neceſſe eſt.

§. XXI.

Cæterum quod in quibusdam actibus & quidem præcipuis ſolemnioribusque juſtum tempus obſervetur, hoc inprimis mechanismi præſentiam & neceſſitatem arguit, nam ordo ibi exquiſitus & accuratus in actionibus viſitur, ubi mechanismus fundamentum eſt. In macrocosmo id videmus ubi notabiles ſunt reciprocationes mari, ſtati venti & pluviæ quibusdam in locis, temporum & tempeſtatum revolutiones, plantarum progerminatio fœcundatio, fructificatio, quæ univerſa certo tempore fiunt, certumque tempus requirunt. Elegit vero mechaniſmi univerſi in natura ſapientiſſimus Autor liberrime, præſertim in microcosmo, ſeptenarium numerum, in quo, multi ſolennes & mirandi effectus producuntur quam rem fuſius tractavit D. Præſes in *Diſſ. de ann. climact.*

§. XXII.

Appellavit veneranda antiquitas hunc numerum perfectum, plenum, ſacrum, maſculum ob magnos effectus qui in illo fiunt, id quod ſatis infinitam artificis ſapientiam in natura microcoſmica noſtra poſitam prædicat. Non vero exiſtimandum eſt, in ipſo numero hanc hærere potentiam, quod nonnullis veterum placuit, ſed ita res concipienda eſt; ad certos effectus producendos in rebus corporeis requiritur

non modo certa & ſpecifica proportio cauſæ agentis ſive actionum. Jam vero omnes actiones phyſicæ nil niſi motus ſunt, ideoque certa proportio, certus numerus motuum ad certum effectum neceſſarius eſt. Iam vero menſura & numerus motuum conſtituit tempus, & tempus nihil aliud eſt, niſi certus motuum numerus, hinc certæ actiones certum requirunt tempus. Et ut hoc ad noſtrum inſtitutum accommodemus v. g. ut in inflammationibus certa portio ſanguinis ſtagnantis in vaſis diſſolvatur, eluatur, certa potentia & numerus motuum neceſſarius eſt, quibus ſanguis ex corde & arteriis ad partem affectam impulſus eam ab obſtructione liberet. Sic autem Deus noſtram effinxit machinam, ut ad conficiendū hoc negotium ſeptem dies, & in hiſce qui fiunt ſanguinis circuitus impendantur, hinc VIImo die acutæ & inflammatoriæ febres ordinario ſolvuntur. Variolarum, morbillorum, petechiarum, purpuræ materiam eſſe acrem cauſticam tot moleſtæ irritationes in genere nervoſo & membranoſo factæ ſatis ſuperque declarant, hæc vero ut contemperetur mixtione aliarum partium ex ſanguine & ſic ad ſecretionem & excretionem ad habitum corporis idonea reddatur, certum tempus requiritur, quod trium & quatuor dierum ſpatio abſolvitur. Quo elapſo mox peccans materia interna deſerit, & ad exteriora progreditur. Miasma in peſte & contagioſis febribus ſummæ & penetrantiſſimæ putredinis materia eſt, hæc ſanguini commixta vel ſimilem in totum introducit motum putredinoſum, & ſic lethaliter deſtruit mixtionem corpoream, vel ipſa correcta e corpore eliminanda eſt, quod quidem ut fiat, juſtum tempus requiritur, ſive ſufficiens motus ad corrigendam & evacuandam nocentiſſimam materiam: Eodem modo, quando ex ſtagnantis humoris putredine in viſcere febris oritur, ſimiliter neceſſarius eſt certus appulſi ſanguinis putredinem eluens & abſtergens motus, qui perfici debet certis numero pulſationibus cordis & arteriarum, quales nempe & quot fiunt 7mo l. XImo die. Plures ardentes & intermittentes febres

ex

ex bile acri cauſtica oriuntur, ad quam temperandam, corrigendam & ut veteres loquebantur, ad ejus coctionem & maturationem, idem tempus requiritur. Hanc legem, ut *Plinius* inquit in *H. N. I.* morbis poſuit Deus ut quaternario & ſeptenario numero finiantur.

§. XXIII.

Quod vero hoc definito tempore facta morbi ſolutio non ab anima ſeu natura tanquam principio incorporeo intelligente ſed à mechaniſmo proveniat vel exinde colligere eſt, quod criſes tales vel anticipent vel poſtponant, irregulares fiant, ſi victu æger peccat, ſi perverſa medicina morbus tractetur, ſi cauſa morbi inſolentior & inſueta eſt. Quapropter etiam variunt pro diverſitate annorum, tempeſtatum, regionum ſubiectorum. *Riverius in Inſtit.* ſcribit, motum & diſpoſitionem in cauſa eſſe, ut criſis nunc citius nunc tardius, nunc diebus intercalaribus accidat, prout humorum benignorum vel malignorum celerior vel tardior eſt coctio. Quapropter ſi cauſa morbi non adeo maligna eſt, ſ. motus ordinarii non turbantur, aut perverſa diæta vel medicina ſiniſtra pervertuntur, ſi corpora bona perſpirabilia, non adeo impura, eſt aër purus, ſerenus, elaſticus, tunc criſes juſto tempore & ordine procedunt.

§. XXIV.

Quæſtio jam non ſine ratione naſcitur, cur criſes plenæ & perfectæ fiant maxime diebus criticis, & quod criſes bonæ ſint, quæ cum remiſſione ſymtomatum & evacuationibus fiunt. Nam ut *Galenus* habet; nulla criſis bona fit, niſi effatu digna evacuatio præceſſerit. Explicant nempe id hoc modo, naturam ſeptenarii numeri obſervantiſſimam ex tempore inſurgere omnibus viribus contra morbi cauſam, quam emollire & foras pellere ſtudet, quoniam corporis noſtri conſervatio & duratio per excretorios actus maxime ſuſtinetur & ſic à putredine ſeu morte defenditur. Ad quæ reponimus, animam quidem cognitione præditam eſſe: ſed

non

non naturam, quæ medetur morbis & nullius rei conſcia ex neceſſitate tantum agenda agit, hinc etiam ea nec cauſam morbi intelligit nec ob id certamen, luctam aut febrem inſtituit; ſed hæc omnia pendent ex pura mechanica ratione, dum ſolæ cauſæ externæ e. g. balnea, poros claudentia, liquores heterogenei infuſi in venas diſtenſione & punctione membranarum febriles ſpaſmos excitare poſſunt. Deinceps non negandum eſt, quando vita ſumitur pro integritate ſtructuræ aut mixtionis corporeæ, excretione ſuperfluorum hanc conſervari. Quoniam vero vita non tam conſervatio corporeæ mixtionis eſt, quæ potius vitæ effectus, ipſa vero vita magis actum ſignificat i, e. ſanguinis & fluidorum circularem motum, qui etiam vinculum eſt proximum corporis cum anima, non vero integritas mixtionis. Nec non omnium actionum in corporibus animantium fons eſt, etiam ipſarum excretionū, quæ ſervant mixtionem integram & ſtructuram; facile patet, nō excretiones tantum attendendas eſſe vitæ ſuſtinendæ cauſas, neq; ex ſuppreſſis excretionib9 tantum naſci morbos & iis reſtitutis eos ſanari. Ecquid enim manifeſtius eſt, quam ſanguinis effuſione nec non per polypos, ligaturas, coagulationes, ſanguinei circuli interceptione vel motuum per venena turbatione, ſalva manente textura ac mixtione partium, vitam auferri? Quapropter non omnes quæ morbum pariunt cauſæ ita comparatæ ſunt, ut tantum putredinem indicent & excerni debeant vel posſint, ſed ſæpisſime qualitas exiguæ materiæ nocentisſima, quæ correctionem & præparationem ad excretionem indicat, vitæ maximas inſidias ſtruit, ſæpe etiam non tam expellenda quam reſolvenda materia peccans eſt. Et ſane magni erroris non prudentiæ coargui poſſit natura, quod in febribus tam vehementes motus faciat reſolutionis & excretionis ergo, cum notum ſit, excretionem ſecretionemque non melius & felicius ſuccedere quam ſi non nimii & effrænes ſed moderatiores paulo ſint fluidorum motus. Sententia itaque noſtra eſt,

ex-

excretiones quæ fiunt diebus criticis & ſolvuntur, non cauſam eſſe ſoluti quam potius ſignum victi jam morbi dum nempe natura quieta reddita & deſinentibus in fibris irregularibus & ſpaſticis motibus, jam liberior ad emunctoria corporis ſangvinis & humorum etiam impuritate quæ in morbo gignitur, non carentium appulſus, & ſecretio expeditior fit. Nam ſi copioſiſſimæ etiam excretiones fiunt extra criticos dies & in ipſis, ſine dolorum levamento & virium augmento, nullius ſunt efficaciæ, adeo ut etiam cum largis excretionibus mors interdum eveniat, manifeſto documento, non excretionem eſſe, quæ morbum levat. Quapropter omnes evacuationes, quæ non fiunt in & cum morbi decremento ſymtomaticæ vocitantur, criticæ vero, quæ ex virium augmento & naturæ robore & vigore oriuntur.

§. XXV.

Excretiones per urinam copioſæ, nec non urinæ tenues aquoſæ, ſudores quoque largi ſine alleviatione ſymptomatum nunquam tutæ ſunt, veterum ac recentiorum autoritate & experientia id monſtrante, nam teſtantur non ſubactam eſſe materiam morbi, alias quieſcerent ſymptomata, ſed mixturam ſangvinis ejusque vinculum cum ſero deſtrui, fluidas & aquoſas partes ſeparari à craſſioribus, unde etiam copioſæ tenues urinæ probe id advertente olim Hippocrate delirium præſagiunt, ſangvis enim craſſior factus, ſubtracto ſero & præſertim ſub impulſu arteriarum langvidiori facillime in meningum vaſculis ſtagnat & phrenitidem parit. Quandocunq; vero abſcesſiones v. g. variolæ morbilli petechiæ citius quam ordinatum tempus poſtulat, mox primis diebus erumpunt, non fauſtum omen eſt, ſiquidem materiam peccantem copioſam & non bene coctam & temperatam denotat.

§. XXVI.

Docent jam adducta hactenus, excretiones in diebus criticis non eſſe cauſas ſolutionis morbi ſed potius effectus ſu-

E pera-

peratæ jam cauſæ morbificæ. Habemus manifeſtum exemplum in paroxyſmis intermittentium ubi ſudores, qui in paroxyſmis fiunt, nihil juvant. Quandocunque vero in declinatione contingunt, utilitatem præſtant, non quod materiam formalem febris ejiciant ſed quod teſtentur de motibus irregularibus & ſpaſmis febrilibus jam ceſſantibus. Nihilominus & multas excrementitias ſordes, quæ in ipſo morbo prognatæ fuerunt, ſecum evehunt. Quin imo obſervamus in omni graviori dolore ſudorem non prolici ſimulac vero ille libere fluit, indicium ſublati doloris eſt, toni fibrarum relaxati & circuli ſangvinis liberioris redditi.

§. XXVII.

Ex jam dictis & expoſitis clare apparet utique obſervationem criſeos, criticorumque dierum fundamentum in natura habere & uſum in praxi medica, ſicut enim nihil fit & producitur ſine tempore, ſed omnis effectus certo tempore eget, ita ut cauſa morbifica corrigatur, & ad evacuationem præparetur, certum tempus requiritur. Nam ſicut ad generationem cauſæ morbificæ definitum tempus neceſſarium eſt, ita ejus correctio & propulſio è corpore ſimiliter certo temporis ſpatio conficitur. Contingunt vero hæ alterationes, correctiones, immutationes materiæ morbificæ 7mo ſemi ſeptimo, xi, xivto ſecundum naturæ ordinarium curſum die. Quicunque itaque medicus contra hunc ordinem agit, i. e. qui ante tempus, quod natura requirit, ad morbi materiam ſubigendam cum impetu & vi agit & expugnare morbum vult, ille vehementer præpoſtere & temere agit & errat. 2, quando materia coquenda & temperanda eſt & expulſionem moliuntur, eúmque in finem volatilibus ſudoriferis V. S. medici utuntur, hi contra naturæ legem peccant, & non leve damnum inferunt. Naturæ enim lex etiam medico lex eſt. 3. In diebus criticis & circa hos præſtat a fortiter evacuantibus abſtinere ne forſan in alia inconvenientia loca à congruis emunctoriis excernendi humores deriventur. 4) Si natura in expul-

pulſione imbecillis eſt, prudenter juvanda eſt, nam evacuationes ſi fiunt à robore naturæ & jam victo morbo, utiles ſunt, dum corpus à multis excretionibus noxiis, quæ ipſo tempore febrili progeneratæ fuerunt tam in vaſis quam inteſtinorum tubulis liberant, alioquin non bene ſuccedentes hæ evacuationes recidivas facile inducunt. 5. Evacuantia & moventia juxta Hipp. canonem *Sect. II. aph. 25.* mox in principio febris obtinent locum ſi materia turgeat i. e. ſi ſanguis copioſus & vaſa primæque viæ impuris ſordibus ſcatent. Tales depletiones naturæ mirifice ſuccurrunt & impedimenta curæ fomentaque mali tollunt. 6. Quando vero medicus prudens ob materiæ malignitatem, motus naturæ irregulares periculoſas metaſtaſes obſervat, tunc nullo temporis reſpectu habito ſanguinem reſolvere ad alia loca derivare ejusq; ſtagnationem impedire per providã laxationem, venæ ſectionem, diaphoreſin, externa diſcutientia, quandoque per ſectionem ſub lingua, vel narium ſcarificationem debet, nam hic criſin expectare cum mortem ſigna certiſſima ſignificent, veſaniæ eſſet, unde ſæpius vidimus alvum ſtimulantia innoxia & ut ſalina nitroſa cum auro fulminante mixta cum circumſpectione data inexpectatos tali in caſu fauſtisſimos ſucceſſus edere.

Sed hæc de criſibus adduxiſſe ſuffecerit.